
GEORGES

BATAILLE

**Prokletá část
Teorie náboženství**

HERRMANN & SYNOVÉ
1998

PROKLETÁ ČÁST	
Úvodem.....	11
TEORETICKÝ ÚVOD	
Smysl obecné ekonomie.....	21
Zákony obecné ekonomie.....	31
HISTORICKÁ FAKTA I	
Oběti a války u Aztéků.....	51
Dar ze soupeření: „pořlác“.....	71
HISTORICKÁ FAKTA II	
Dobyvatelská společnost: Islám.....	91
Odzbrojená společnost: lámaismus.....	104
HISTORICKÁ FAKTA III	
Počátky kapitalismu a reformace.....	129
Svět buržoazie.....	146
SOUČASNÁ FAKTA	
Sovětská industrializace.....	165
Marshallův plán.....	192

SMYSL OBECNÉ EKONOMIE

1. ZÁVISLOST EKONOMIE NA PROUDĚNÍ ENERGIE NA ZEMSKÉM POVRCHU

Je-li třeba vyměnit kolo u automobilu, rozříznout absces či okopat vlnici, není těžké takovou jasně ohraničenou činnost s úspěchem dokončit. Prvky, z nichž je podobná činnost složena, nejsou od zbytku světa zcela izolovány, ale je možno působit na ně takovým způsobem, jako by tomu tak bylo: činnost může být dokončena, aniž alespoň na okamžik pocítíme potřebu brát v potaz celek, jehož jsou kolo, absces nebo vlnice přece jen nedílnou částí. Provedené změny nemají žádný výrazný vliv na ostatní části, stejně jako neustálé působení vnějšího prostředí zůstává bez podstatnějšího účinku na průběh celé operace. Situace se však změní, jakmile začneme zkoumat nějakou významnou ekonomickou aktivitu, například produkci automobilů v USA. Tato změna je pochopitelně ještě patrnější, jde-li o ekonomickou aktivitu obecně.

Vzájemná souvislost mezi produkcí automobilů a *obecným* pohybem ekonomie je dostatečně zřejmá, avšak ekonomie jako celek bývá obvykle zkoumána, jako by šlo o izolovatelný operační systém. Produkce a spotřeba jsou spolu svázány, ale i když je chápeme v jejich vzájemnosti, nezdá se být příliš těžké zkoumat

je stejně jako nějakou elementární operaci, relativně nezávislou na tom, co není.

Tato metoda je zcela legitimní a věda nikdy jinak nepostupuje. Věda zvaná ekonomie nicméně neposkytuje výsledky stejného řádu jako fyzika, která studuje přesně určený jev a až poté souhrn zkoumatelných jevů v jejich koordinaci. Ekonomické jevy nelze tak snadno izolovat a nelze tak snadno stanovit jejich obecnou koordinaci. Můžeme tedy položit takovou otázku: neměl by být souhrn produktivní činnosti uvažován z hlediska proměn, které vyvolává jeho okolí či které způsobuje kolem sebe? Jinými slovy, nenastal čas zkoumat systém lidské produkce a sportitby uvnitř rozsáhlejšího celku?

Ve vědeckém světě mají tyto problémy obvykle akademický ráz, avšak chod ekonomiky je tak nespoutaný, že se nikdo nemůže divit, když po první otázce následují další, méně abstraktní: neprojeví se v souhře průmyslového rozvoje, sociálních konfliktů a planetárních válek, zkrátka v globálním působení všech lidí, příčiny a důsledky jež vyjdou na světlo pouze za podmínek, že budeme studovat *obecné ekonomické veličiny*? Můžeme vůbec zvládnout tak nebezpečné dílo (které ale v žádném případě nelze opustit) bez toho, abychom nevyvodili *obecné* důsledky? A pokud bezustání rozvíjíme ekonomické síly, nemáme si před sebe klást *obecné* problémy, svázané s pohybem energie na zemském povrchu?

Tyto otázky umožňují nahlédnout teoretický smysl i praktický dosah principů, které uvádějí na scénu.

2. O NUTNOSTI VPLÝTVAT BEZ PROSPĚCHU PŘEBYTEK ENERGIE, KTERÁ NEMŮŽE SLOUŽIT RŮSTU SYSTÉMU

Na první pohled je snadné rózeeznat v ekonomii — *v produkci a užití bohatství* — zvláštní prvek pozemské aktivity, chápané jako kosmický fenomén. Na zemském povrchu vzniká pohyb, jenž je výsledkem výskytu energie v tomto bodě vesmíru. Ekonomická aktivita lidí se tohoto pohybu zmocňuje, uskutečňuje možnosti, které z toho plynou, a to za jistým účelem. Podobu a zákony tohoto pohybu však ti, kteří je užívají a kteří jsou na nich závislí, v podstatě neznají. Nabízí se tak otázka: je obecné směřování energie, procházející životem, nějak narušováno lidskou činností? Nebo je snad naopak lidská činnost pokrivena ve svých cílech nějakým směřováním, které nezná, pomíjí a nemůže změnit?

Neprodlené nabízím nevyhnutelnou odpověď.

Neznalost, kterou má člověk o materiálních faktech svého života, způsobuje, že stále ještě silně tápe. Lidstvo sice využívá dané hmotné zdroje, pokud však jejich užití omezuje na řešení (které muselo narychlo definovat jako ideál) bezprostředních potíží, s nimiž se setkává, určuje tak silám, které vyvolává, cíl, jenž jim není vlastní. Za našimi bezprostředními cíli je totiž jeho působení určováno bezcílným a nekonečným uskutečňováním vesmíru.¹

¹ Materiálnosti vesmíru, jenž je ve svých blízkých i vzdálených projevech bezpochyby zcela mimo naše myšlení. — *Uskutečňování* označuje to, co se *uskutečňuje*, nikoliv to, co

Omyl, který je výsledkem tak dokonalé neznalosti, pochopitelně zasahuje nejen domyšlivé přesvědčení člověka o jeho jasnozřivosti. Není snadné uskutečňovat vlastní cíle, pokud je k jejich dosažení třeba pohybu, který je přesahuje. Nepochybně nemusejí být tyto cíle s oním pohybem trvale neslučitelné: abychom je mohli smířit, zbývá nám ještě vymaniti se z neznalosti jednoho z článků dohody, jejíž absence rychle přivádí vše, co děláme, ke katastrofě.

Vyřadí z elementárního faktu: v situaci, kterou určuje hra energií na zemském povrchu, získává živý organismus v principu více energie, než je nutné k udržení života: přebytková energie (bohatství) může být užita k růstu systému (například nějakého organismu); pokud systém už dále růst nemůže nebo pokud přebytek už nemůže být k jeho růstu cele potřebován, je nezbytně nutné, aby byl bez jakéhokoliv prospěchu vyplytván, aby byl vědomě či nevědomě spotřebován, buď se vši slávou, nebo ve formě katastrofy.

3. UBOHOSŤ OHRANIČENÝCH ORGANISMŮ NEBO CELKŮ A PŘEMÍRA BOHATSTVÍ ŽIVÉ PŘÍRODY

Duch, navykly vidět v rozvoji produktivních sil ideální cíl veškeré činnosti, si odmítá uvědomit, že na konec je třeba onu energii, která vytváří bohatství, vydávat bez uvážení (bez protihodnoty) a že žádná

je skutečnou. — *Někonečno* stojí současně v protikladu k omezené determinaci i k určenému *cíli*.

z operací, zaměřených na zisk, nemá jiný důsledek než zbytečné vyplývání dosaženého zisku. Přiznat, že je nevyhnutelné, aby významná část vyprodukované energie vylétěla komínem, znamená popřít základy, na nichž stojí rozumem řízená ekonomika. Jsou známy případy, kdy bohatství musí být zničeno (káva sypaná do moře), avšak tyto skandální výstřelky nemohou být považovány za následováníhodné příklady, leda z pošetilosti. Představují příznání bezmoci a těžko v nich někdo může hledat pravou podobu a podstatu bohatství. Po pravdě řečeno, nechtěné ničení (například utopená káva) je v každém případě chápáno jako jistý nezdar; je bráno jako nutné zlo a neštěstí, v žádném směru nejde o žádoucí stav. Jde nicméně o typ operace, bez níž se neobejdeme. Vezmeme-li v potaz *celkový úhrn* bohatství, vytvořeného na zemském povrchu, mohou být jeho produkty využity k produktivním účelům pouze do té míry, v níž živý organismus, jímž je ekologicky aktivní lidstvo, dokáže zvyšovat svou vybavenost. To ovšem není ani úplné, ani vždy, ani neomezeně možné. Přebytek musí být promarněn prostřednictvím ztrátových operací; konečné vyplývání by mělo onen pohyb, jenž oživuje pozemskou energii, završit.

Opačný pohled se objevuje obvykle proto, že ekonomika není nikdy pojímána *obecně*. Lidský duch dovádí její operace, ve vědě i v běžném životě, až k celku, založenému na určitém typu *specifických* systémů (organismů nebo podniků). Ekonomická aktivita, chápána jako celek, je prováděna na základě

zvláštní operace, jejíž cíl je omezený. Duch generalizuje tým, že z jednotlivých operací vytváří celky; ekonomická věda se spokojuje s tím, že generalizuje izolovanou situaci, omezuje svůj objekt na operace prováděné se zřetelem k omezenému cíli, jenž je vlastní ekonomickému člověku. Nebere v úvahu hru energie, kterou žádá zvláštní cíl neomezuje: hru *živé hmoty jako celku*, zachycené v proudu světa, jehož je důsledkem. Pro *živou hmotu jako celek* je na zemském povrchu energie vždy příliš mnoho, celý problém se vždy ocitá v řádu přebytku, výběr je omezen na způsob proměňování vytvořeného bohatství. Otázka nutnosti se objevuje až v souvislosti s *jednotlivou* životní bytostí nebo s omezeným souborem takových bytostí. Člověk však není pouze separovanou bytostí, která bojuje o svou část zdrojů s živým světem a s ostatními lidmi. Ožívuje její obecný proces vylučování živé hmoty (jejího mrhání) a on ho nedokáže zastavit; na samém vrcholu se dokonce svou svrchovaností v živém světě s tímto procesem identifikuje: svrchovanost mu dává výsadní postavení a předurčuje její k oné samolibé operaci, ke zbytečné spotřebě. Pokud jí popírá, jak její k tomu neustále vybízí vědomí *nuzoty*, nedostatečnosti, jež je vlastní každé separované bytosti (které se trvale nedostává zdrojů, která je pouze věčně *potřebná*), na globálním pohybu energie jeho negace pranic nemění: její neomezená akumulace ve výrobních sláchech je beztak nemožná. Nakonec nám musí uniknout a zmizet, jako se řeka ztrácí v moři.

4. VÁLKA CHÁPANÁ JAKO KATASTROFICKÝ VÝDEJ PŘEBYTEČNÉ ENERGIE

Neznalost na konečném vyústění nic nemění. Můžeme to ignorovat, můžeme na to zapomínat: země, kterou obýváme, je chť nechť místem neštětněnásobného ničení. Naše nevědomost přináší pouze jediny nepochybnitelný důsledek: vede nás k tomu, že *podstupujeme* to, co bychom mohli, kdybychom to uměli, *provádět* podle svého. Zbavuje nás možnosti vybrat si způsob plýtvání, který by nám nejvíce vyhovoval. A zejména vydává člověka a jeho dílo napospas katastrofickému ničení. Nemáme-li totiž dostatek sil k tomu, abychom sami zničili nadbytečnou energii, nemůže být nijak využita; a je to potom ona sama — podobna divokému zvířeti, které nelze ochotit —, kdo nás ničí a pouze na náš účet potom dochází k nevyhnutelnému výbuchu.

Tyto přebytky živé síly, které lokálně zahlcují i nejchudší ekonomiky, totiž představují také nejnebezpečnější faktory úpadku. Obrana proti takovému zahlcení ostanné byla v každé době, ale kdesi hluboko v temnotách vědomí, předmětem horečného hledání. Předcházející společnosti ji nacházely ve slavnostech; některé z nich stavěly obdivuhodné monumenty, které neměly žádný praktický význam. My využíváme přebytku ke zmnožování „služeb“, jež nám urovnávají život,² a určitou jeho část také vsítbáváme zvyšová-

²Obecně se připouští, že pokud průmysl nemůže dosahovat nekonečného růstu, neplatí to pro „služby“, jež vytvářejí to,

ním objemu volného času. Tyto prostředky k odvádění pozornosti však byly vždy nedostačující: jejich existence *jakožto přebytku* přesto (do jisté míry) ve všech dobách způsobovala, že obrovská množství lidských bytostí a užitečných produktů byla v průběhu válk ničena. V naší době dokonce význam ozbrojených konfliktů ještě vzrostl a získal, jak všichni víme, katastrofální rozměry.

Nedávný vývoj je pokračováním prudkého růstu průmyslové činnosti. Tento mohutný vzruch nejdříve válečnou aktivitu brzdí, protože absorbuje podstatnou část přebytku: s rozvojem moderního průmyslu nastalo mezi lety 1815 až 1914 období relativního míru.³ Rozvoj produktivních sil a širší využívání zdrojů současně umožňovaly rychlý demografický růst vyspělých zemí (což je hmotný aspekt bouřlivého bujení továren). Tento růst, umožněný technickými změnami, byl však nakonec zhoubný. Sám se totiž stal zdrojem rostoucího přebytku. První světová válka vypukla, ještě než bylo reálně dosaženo jeho hranic, byť jen lokálně. Ani druhá válka sama o sobě znamená, že systém se od té chvíle nemůže (extenzivně a dokonce i intenzivně) rozvíjet; uvědomil si však možnost zastavení rozvoje a přestal požívat výhod růstu, jemuž se nic nestaví do cesty. Někdy se pochybňuje o tom, že přebytek průmyslové produkce je příčinou

čemu se v ekonomii říká terciální sféra (primární je zemědělství, sekundární průmysl), do níž lze zahrnout dokonale organizovaný systém pojištění nebo prodeje stejně jako práci umělců.

³Viz str. 41.

nou posledních dvou válek, zvláště té první. Nicméně jedna i druhá spotřebovaly právě tento přebytek a jejich výjimečná intenzita byla přímým důsledkem jeho velikosti. Obecný princip výdaje energie, která má být vyplývána, je-li nazírán (překročíme-li příliš úzký rámec ekonomie) jako následek jistého pohybu, jenž jej přesahuje a současně tragicky osvětluje celý soubor faktů, získává proto dosah, který nelze dosti dobře popřít. Můžeme vyslovit naději, že je možno uniknout hrozící válce. To bychom ale museli někým svěst nadbytečnou produkci, buď do racionálního růstu zhoubného průmyslu, nebo do neproduktivních činností, v nichž se energie promarní a nebude už moci být žádným způsobem akumulována. To s sebou nese velké množství nesmírně složitých problémů.⁴ Pokud ovšem nepropadneme nadějším o snadné cestě k jejich praktickým řešením, nemůže být jejich význam zpochybňován.

Bez dalších okolků pouze upřesním, že rozšířování růstu samo o sobě vyžaduje převrácení ekonomických principů — převrácení morálky, která je zakládá. Přejichod od perspektiv ekonomie *v užším smyslu* k perspektivám ekonomie *obecné* ve skutečnosti znamená kopernickovskou změnu: myšlení se ocitá vzhůru nohama, stejně jako morálka. Je-li od té chvíle část bohatství, odhadnutelná jen zhruba, odsouzena ke zmaru nebo k neproduktivnímu užití bez možnosti zisku, dochází, ba dokonce *nevyhnutelně*

⁴V rámci první teoretické a historické studie nepůjde ještě o zkoumání celého souboru předkládaných problémů.

musí dojít k výměně zboží bez jakékoli protihodnoty. Možnost dosahovat růstu, aniž bereme v potaz vyložené plýtvání, srovnatelné se stavbou egyptských pyramid, je potom jako taková podřízena daru: průmyslový rozvoj světa jako celku po Američanech vyžaduje, aby si ve své ekonomice prozřivě uvědomovali nezbytnost existence určitého počtu operací bez jakéhokoli zisku. Spravovat tak rozsáhlý průmyslový systém není totéž jako vyměnit rezervní kolo... V takovém systému se projevuje tok kosmické energie, na niž je závislý, kterou nemůže nijak omezit a jejíž zákony navíc nemůže ignorovat bez závažných důsledků. Běda tomu, kdo by chtěl s omezeným duchem automechanika vyměňujícího rezervní kolo usměrňovat pohyb, který jej přesahuje.

ZÁKONY OBECNÉ EKONOMIE

1. NADBYTEK BIOCHEMICKÉ ENERGIE A RŮST

Z funkcí, jako je růst nebo rozmnožování, plyne, že každý organismus z principu disponuje většími zdroji energie, než je třeba k činnosti, nezbytně nutným pro život (u člověka jde o činnost všech funkcí, u zvířete o nezbytné pohyby svalů a o hledání potravy). Růst ani rozmnožování by nebyly možné, kdyby rostlina či zvíře zcela běžně nedisponovaly jistým přebytkem. Samotný princip živé hmoty vyžaduje, aby chemické životní operace, jež spotřebovávají určitou energii, její přebytky užívaly i vytvářely.

Když se budu zabývat, aniž se uchýlím k příliš podrobné analýze, nějakým domácím zvířetem, například teletem, ponechám nejdříve stranou nejrozdílnější zdroje zvířecí nebo lidské energie, které umožňují produkovat pro něj potravu (ostatně každý organismus je odkázán na pomoc jiných organismů: čerpá z ní nutnou energii a dlouho by bez ní nepřežil). Funkční aktivita spotřebovává jistou část volné energie, zvíře však využívá přebytku, který zajišťuje jeho růst. Za normálních podmínek se část tohoto přebytku ztrácí při běžném pohybu, pokud však chovatel přinutí zvíře k poloze vleže, dosáhne u něj zvýšení váhy: jeho úsporná snaha se projevívá ve formě tuku.

Není-li tele zabito, přijde chvíle, kdy začne růst pomaleji a nebude již schopno spotřebovat celý přebytek energie: tehdy dosahuje sexuální zralosti. Jeho životní síla se v podstatě projevuje v nezkrotnosti býka, jde-li o samce, nebo v plození a produkci mléka, jde-li o samici. Rozmnožování v jistém smyslu znamená přechod od individuálního růstu k růstu celé skupiny. Pokud je býk vykřeštěn, jeho váha znovu nějaký čas roste a lze od něj získat značné pracovní výkony.

V přírodě se nesečkáme v umělým přživováním novorozenec ani s kastrací. Mám vyhodu, že jsem si jako příklad vybral domácí zvíře, ale zvířecí způsob života je v podstatě jeden a týž. Ve všech případech vyživuje nadbytečná energie růst nebo divokou nezkrotnost jednotlivých individuí. Tele a kráva, býk a vůl slouží jen jako bohatší a domáctější ilustrace tohoto mohutného pohybu.

U rostlin se projevuje týž přebytek, a to ještě výrazněji. Jsou cele růstem a reprodukcí (energie, nutná k jejich funkční aktivitě, je nepatrná). Tato nekonečná bujnost musí být nahlížena ve vztahu k podmínkám, které ji umožňují — a které ji limitují.

2. MEZE RŮSTU

Co nejsrozumitelněji připomenu obecné podmínky života a zvláště se zaměřím na fakt, který má zásadní význam: v principu jeho bouřlivého rozvoje stojí sluneční energie. Pramen a podstata našeho bohatství k nám přicházejí se slunečními paprsky; jež nám energii — bohatství — poskytují bez náhrady. Slunce pou-

ze dává a nikdy nic nebere zpátky: lidé si to uvědomovali dávno předtím, než se astrofyzikům podařilo tuto neutuchající marnotratnost poměřit; pozorovali, jak pod jeho paprsky zraje úroda, a spojovali si jeho oslnivou krásu s gestem toho, kdo dává a nic za to nechce. Při této přiležitosti se musíme zastavit u dvojího původu morálních soudů. Kdysi byla hodnota přisuzována neproduktivní slávě, zatímco dnes je úměrně vztahována k produkci: získávání energie je tedy dávána přednost před jejím výdejem. Sláva samotná je ospravedlněna důsledky aktu slávy ve sféře utility. Onen archaický pocit však ještě přežívá, byť zatměněn praktickým rozumem a křesťanskou morálkou: zvlášť silně je cítit v romantickém protestu proti měšťáckému světu. Definitivně ztrácí svá práva až v klasických ekonomických koncepcích.

Důsledkem slunečního záření je nadbytek energie na zemském povrchu. Živá hmota však tuto energii přijímá a akumuluje v mezích, jež jí poskytuje prostor jí příslušející. Poté ji vyzáří nebo vyplytvá, ale předtím ji maximálně využije k růstu. K plýtvání dochází pouze tehdy, nemůže-li růst pokračovat. Skutečný nadbytek se tedy vytváří až ve chvíli, kdy je růst jednotlivce či skupiny omezen.

Bezprostřední omezení je pro každého jednotlivce, pro každou skupinu způsobováno jinými jednotlivci, jinými skupinami. Jedinou reálnou mezí je však zemská sféra (přesněji *biosféra*) odpovídající prostoru,

¹Viz W. Vernadsky: *La Biosphère*, 1929; zde jsou (z jiného hlediska) naznačeny některé z následujících tezí.

jenž přísluší životu). *Jedinec* může být omezen jiným jedincem, skupina jinou skupinou. Globální objem živé přírody se tím však nijak nemění: globální růst je nakonec omezen pouze velikostí zemského povrchu.

3. TLAK

Zemský povrch je v zásadě v rámci možnosti obklíčen životem. Mnohočetností svých forem se život jako celek přizpůsobuje existujícím zdrojům, takže základní mezi je pro něj prostor. Určité znevýhodněné oblasti, v nichž se nemohou uskutečňovat chemické operace, které zakládají život, jako by vůbec nebyly. Život nicméně vzhledem ke konstantnímu vztahu objemu živé masy a lokálních podmínek, klimatických i geologických, obsazuje veškerý volný prostor. Tyto lokální podmínky určují intenzitu *tlaku*, kterým život působí ve všech směrech. O tlaku ovšem hovoříme v tom smyslu, že kdybychom nějakým způsobem rozšířili volný prostor, byl by záhy také obsazen životem, stejně jako prostor stávající. Podobná situace ostatně nastává, kdykoliv je život na jakémkoli místě zemského povrchu zničen, ať už lesním požárem, výbuchem sopky nebo lidskou rukou. Nejlépe je to vidět na sestřihané a upravené aleji; jakmile o ni zahradník přestane pečovat, tlakem okolního života brzy zaroste trávou a křovinami, v nichž bují animální život.

Pokud takovou alej vyasfaltujeme, zůstane na delší dobu tohoto tlaku ušetřena. To znamená, že objem možného života, za předpokladu, že místo vyasfaltování bude ponechán bez patřičné péče, nebude na-

plněn; že přídavná energie, odpovídající tomuto objemu, se ztrácí, že je nějakým způsobem promarněna. Tento tlak nemůže být srovnáván s parním kotlem. Je-li prostor dokonale obsazen, není-li z něj žádné vyústění, k žádnému výbuchu nedochází. Tlak je tu však neustálé, život se jakoby v příliš těsných hranicích dusí a nesčetnými způsoby tíhne k nemožnému růstu, za účelem možného ohromného plynutí uvolňuje konstantní proud nadbytečných zdrojů. Jakmile život dosáhne hranice růstu, přestože není uzavřen v parním kotli, začne nicméně vřít: nevybuchne sice, ale to nesmírné bujení jej trvale udržuje na hranici výbuchu.

S důsledky této situace se můžeme při svých úvahách vyrovnávat jen stěží. Můžeme vyčíslit své zisky, avšak daná situace nás odzbrojuje: samotný pojem zisku stojí totiž v protikladu k *touze*, která je zde za těchto podmínek ve hře. Jakmile chceme jednat rozumně, musíme mít na zřeteli *užitek* svých činů: užitek vždy implikuje nějakou výhodu, udržení či růst. Je-li tedy třeba nějak se vyrovnat s bujením, je bezpochyby možné *využít* je k jakémukoli růstu. Ten je však za dané situace vyloučen. Pokud není možný žádný další růst, co si počít s věním přebytké energie? *Ztratit* evidentně neznamená *využít*. Jde nicméně skutečně o pouštění žilou, o ryzí ztrátu, *k té by ale došlo v každém případě*: přebytek energie, pokud nemůže posloužit růstu, je vždy ztracen. Tato nevyhnutelná ztráta nemůže být z žádného titulu považována za užitek. Jde už jen o to, že příjemnou ztrátu stavíme nad tu druhou, nepřijemnou: jde o *potěšení*, nikoliv

už o užitek. Tyto důsledky jsou nicméně rozhodující.

4. PRVNÍ DŮSLEDEK TLAKU: ROZŠÍŘENÍ

Takto vykonávaný tlak není snadné definovat ani patřičně představit. Je současně komplexní a nezachytitelný. Lze však popsat jeho důsledky. Vnučuje se nám o něm tedy určitě ponětí, je však třeba říci, že to pouze poskytuje jakýsi obraz následků, ale nedává konkrétní představu příčin.

Představme si nesmírný dav, shromážděný v naději, že bude přihlížet corridé, která se má konat v příliš malé aréně. Dav může jakkoli silně toužit po tom, aby se dostal dovnitř, přesto se tam celý nevejde: mnoho lidí musí zůstat venku. Stejně tak nemohou být donekonečna uspokojováni množství života, protože jsou omezeny prostorem, stejně jako velký dav počtem míst v aréně.

Prvním důsledkem tlaku bude zvýšení počtu míst v aréně.

Funguje-li dobře pořádková služba uvnitř, bude počet míst přesně limitován. Venku však mohou stát stromy a lampy veřejného osvětlení, z nichž je dovnitř vidět. Pokud to nebude nějaké nařízení zakazovat, budou na těchto stromech a lampách usazeni lidé. Stejně tak země nejdříve životu nabízí základní prostor svých vod a svého povrchu. Život však velice rychle proniká i do vzduchu. V první řadě jde o rozšíření zelené rostlinné substance, která absorbuje vyzařovanou světelnou energii. Objem této substance je

poté citelně posílen plochou listoví, které se zvedá do prostoru; to je umožněno zejména strukturou stromů, které se zvedají nad úroveň travin. A kromě poleťavého pylu je vzduch konečně dobyt také okřídleným hmyzem a ptactvem.

5. DRUHÝ DŮSLEDEK TLAKU: PLÝTVÁNÍ NEBOU NADBYTEK

Nedostatek míst uvnitř však může mít další důsledek: u vchodu se strne boj. Pokud je při něm někdo zabít, rozdíl mezi velikostí davu a počtem míst se zmenší. Tento důsledek probíhá v opačném směru než ten první. Tlak s sebou nese jednak otevření nového prostoru, jednak omezení využití tohoto prostoru. V případě se to děje nejrůznějšími formami.

Nejpozoruhodnější z nich je smrt. Jak známo, smrt není nezbytná. Prosté formy života jsou nesmrtelné: zrod organismu, možično se dělením, se ztrácí v temnotách času. Nelze totiž ani říci, že u nich jde o nějaké přibuzenství. Jsou-li a' a a'' dvojčata, pocházející z rozdělení a , toto a stále žije v podobě a' ; a' je stále ještě a (a stejně tak je tomu v případě a''). Předpokládejme však, že v počátku života (jde pouze o ryze teoretickou spekulaci s demonstračním účelem) je jeden jedinec z těchto nekonečně malých organismů: zalidnil by svým druhem zemi stejně rychle. V poměrně krátkém čase by v podstatě byla reprodukce vzhledem k nedostatku místa nemožná a energie, kterou využívá, by se rozptýlila, například v teple. To je ostatně případ vodních řas, oněch mikroorganismů, jež pokrývají hladinu zeleným koberecem a poté

žijí v naprosté rovnováze. Místo vodních řas je veline úzce vymezeno vodní hladinou; jejich stagnace však není myslitelná v měřítku zemského glóbu, je muž ve všech ohledech chybí nezbytná rovnováha. Lze (teoreticky) připustit, že tlak, který je všude roven sám sobě, povede ke klidu, k obecnému nahrazení růstu tepelnou ztrátou. Skutečný tlak má ovšem jiný výsledek: vytváří konkurenci mezi vzájemně nervovými organismy, a pokud nemůžeme říci, jak jednotlivé druhy do tohoto tance vstupují, můžeme alespoň říci, jak tento tanec vypadá.

Kromě činnosti, jež stojí vně života (klimatické nebo vulkanické jevy), je růstu nerovnosti tlaku v živé hmotě neustále nabízeno místo, uvolňované smrtí. Nejde o nový prostor, a pokud máme na zřeteli život jako celek, nejde o skutečný růst, nýbrž o udržení celkového objemu. Jinak řečeno, možný růst je redukován na kompenzaci provedeného ničení.

Zdůrazňuji, že obecně nejde o růst, ale pouze o přechyplýtvání energií! Historie života na zemi je principiálně důsledkem strašlivé hojnosti: dominujícím prvkem je růst přepychu, produkce životních forem, jež jsou stále nákladnější.

6. TŘI DRUHY PŘEPYCHU V PŘÍRODĚ:

VZÁJEMNÉ POŽÍRÁNÍ, SMRT A POHLAVNÍ ROZMNOŽOVÁNÍ

Vzájemné požívání jednotlivých druhů mezi sebou je nejpřirostší formou přepychu. Nouze, v níž se ocitlo obyvatelstvo, odříznuté německou armádou, mu mohla přiblížit onen nákladný charakter nepřiměřeno růs-

tu živé hmoty. Pokud člověk pěstuje brambory nebo obilí, přináší jejich sklizeň více spotřebovatelných kalorií, než kdyby se na témže pozemku, přeměněném v pastviny, páslo stádo dobytka, určené k produkci mléka nebo masa. Nejmeně nákladnou formou života je existence zelených mikroorganismů (absorbujících prostřednictvím chlorofylu sluneční energii), život vegetace je však obecně méně náročný než život animální. Vegetace obsazuje volný prostor veline rychle. Zvířata v něm provádějí krvavé oběti a rozšiřují tak jeho možnosti: vyvíjejí se ovšem pomaleji. Z tohoto hlediska stojí na vrcholu divoká šelma: její neustálé pustošení jiných pustošitelů představuje nesmírné plýtvání energií. William Blake se ptá tygra: „V kterých hloubkách či nebesích hořel oheň očí tvých?“ Uchvacoval jej ten krutý tlak, dovedený na vrchol možného, schopnost intenzivně spotřebovávat život. V obecném věení života je tygr bodem nejvyššího žáru. Nuže, právě tento žár je zažehnut v hlubinách nebes, ve spotřebě slunce.

Vzájemné požívání přináší smrt, ale v náhodné podobě. Ze všech myslitelných podob přepychu je smrt *ne své fatální a nelhostnné formě bezpochyby nejnákladnější*. Už křehkost a složitost zvířecího těla svědčí o jistém přepychu, avšak tato křehkost, tento přepych vrcholí ve smrti. Stejně jako v prostoru pozvedá strom pomoci kmene a větví své listy ke světlu, rozděluje smrt v čase střídání generací. Vždy ponechává nutný prostor pro příchod nově narozených a my ji nepřáven proklínáme, protože bez ní bychom tu nebyli.

Po pravdě řečeno, když proklínáme smrt, máme strach jen sami ze sebe: chvějeme se před neúprosností *své vlastní vůle*. Lžeme sami sobě a sníme přitom, že unikneme onomu přepychovému bujení, jež jsme jen vyhocenou formou. Nebo si možná nejprve lžeme, abychom poté lépe zakusili neúprosnost oné vůle a dovedli ji k nezvratnému vrcholu vědomí.

Přepych smrti z tohoto hlediska chápeme stejně jako přepych sexuality: nejprve jako negaci sebe samých, poté v náhlém převrácení jako hlubokou pravdu určitého pohybu, o němž nám život podává podrobnou zprávu.

Za těchto podmínek je sexuální rozmnožování, spoletně se vzájemným požíráním a smrtí, nezávisle na našem vědomí jednou z velkých přepychových oklik, které zajišťují intenzivní spotřebování energie. Především zdůrazňuje to, co ohlašovalo už množení dělení: dělení, jímž se individuální bytost sama za sebe vzdává růstu a prostřednictvím množení individuí její převádí na neosobnost života. Od počátku se tedy sexualita odlišuje od nenasytného růstu: přestože se, nazírána z hlediska jednotlivých druhů, jeví jako růst, není v podstatě ničím jiným než přepychem jednotlivých individuí. Tento rys je ještě zvyrazněn při pohlavním rozmnožování, kdy zplodění jedinci jsou jasně odděleni od těch, kteří je plodí — a *dávají* jim život, jako *dáváme* něco *jiným*. Rozmnožování vyšších druhů zvířat — přestože se později přijímáním potravy vrací k principu růstu — neustále prohluhuje tihlinu, která je od počátku odděluje od

prostého sklonu každého jedince jist proto, aby byl větší a silnější. Rozmnožování je pro takového živočicha příležitost k náhlému a, frenetickému mrtvání zdrojů energie, v jediné chvíli dovedenému k nejvyššímu možnému vrcholu (v čase, podobně jako tygr v prostoru). Toto mrtvání jde daleko za onu mez, která by stačila k růstu druhu. V dané chvíli jde podle všeho o největší výkon, jehož je individuum schopno dosáhnout. U člověka je tento akt provázen všemi formami vyčerpání, přináší oběti na těle i na duchu a dokonce se poji s nerozumným výstřelkem a přepychem smrti.

7. LIDSKÝ PŘEPYCH A ROZŠIŘOVÁNÍ POMOCÍ PRÁCE A TECHNIKY

Základní lidská aktivity je podmíněna tímto obecným životním pohybem. V jistém smyslu, *ve smyslu rozšiřování*, před životem otevřít široké možnosti, nový prostor (podobně jako v přírodě větrve stromů nebo křídla ptáků). Práce a technika neotevírají pro opakovanou lidskou reprodukci prostor, který ještě životem není ve vlastním slova smyslu zabýdlen. Lidská aktivity však tím, že přetváří svět, zvyšuje masu živé hmoty o přídatná zařízení, složená z nesmírného množství hmoty neživé, která podstatně zvětšuje zdroje energie. Člověk měl od počátku schopnost využívat část volné energie k růstu — nikoliv biologickému, ale technickému — svého energetického bohatství. Technika zkrátka umožnila rozšířit — získat zpět — elementární pohyb k růstu, který v mezích

možností uskutečňuje život. Jde bezpochyby o vývoji, který není ani kontinuální, ani nekonečný. Jednou zastavení vývoje souvisí se stagnací techniky, jindy technické vynálezy způsobují vývoji ve skocích. Zvětšování zdrojů energie může samo o sobě sloužit jako základ nového biologického (demografického) růstu. Evropské dějiny XIX. století jsou nejkrásnějším (a nejnámějším) dokladem onoho rozsáhlého živého bujení, jehož kostru tvoří nové nástroje: je dobře známo, že zvyšování počtu obyvatelstva je spojeno především s průmyslovým rozvojem.

Po pravdě řečeno jsou kvantitativní vztahy mezi obyvatelstvem a užíváním nástrojů — stejně jako obecné podmínky ekonomického rozvoje v celých dějinách — vystaveny tolika interferencím, že je vždy velice obtížné stanovit jejich přesné podmínky. Proto také nemohu zařazovat podrobné analýzy do celkového přehledu, který jako jediný může v obecných rysech naznačit pohyb, jenž ožívuje zemi. Nedávné zpomalení demografického růstu však samo o sobě neodhaluje složitost všech důsledků. Jde o to, že urychlení vývoje, způsobené lidskou aktivitou a zaváděním nové techniky, má vždy dvojitý důsledek: v první řadě spotřebovává významnou část přebytečné energie, ale současně produkuje stále větší přebytek. Tento přebytek vede druhotně k tomu, že růst je stále problematictější, protože jej nestací spotřebovávat. Vjším okamžiku je potom zájem o růst neutralizován zájmem opačným, zájmem o přepych: první zájem je ještě ve hře, ale přináší už jen zklamání, nejistotu a často i bezmocnost. Pokles demografických

křivek je možná prvním příznakem náhlé změny: od té chvíle už *v první řadě* nezáleží na rozvoji produktivních sil, ale na přepychovém utrácení jejich produktů.

Tak se připravuje nesmírné plynutí: po století růstu populace a průmyslového míru bylo dosaženo provozních mezí rozvoje a dvě světové války uspořádaly to největší hýření bohastvím — a lidskými bytostmi —, jaké historie poznala. Toto hýření nicméně souvisí s citelným zvýšením životní úrovně jako celku: obyvatelstvo využívá stále počemějších neproduktivních služeb, práce je redukována a mzdy ve svém úhrnu rostou.

Je to tím, že člověk představuje na své planetě jakousi postranní a vyhybatou odpověď na problém růstu. Pomocí práce a techniky nepochybně umožnil rozšiřování za stanovené hranice. Ale stejně jako je byložravec vzhledem k rostlině nadbytečný — podobně jako masožravec vzhledem k byložravci —, je i člověk ze všech živých tvorů nejvíce schopen intenzivně, nadbytečně konzumovat přebytek energie, který tlak života ve shodě s jeho slunečním původem nabízí ke spálení.

8. PROKLETÁ ČÁST

Tato pravda je paradoxní, zcela protikladná k té, která se nám obvykle zjevuje.

Její paradoxnost je podtržena faktem, že ve vrcholném bodě nadbytku je jeho smysl všestranně zastřen. V současných podmínkách vše směřuje k zatemnění

základního pohybu, který spěje k tomu, aby bohatství byla navrácena jeho původní funkci, tedy dar, plynutí bez jakékoli protilhodnoty. Na jedné straně mechanizovaná válka se vším ničeniím charakterizuje tento pohyb jako lidské vůli cizí a nepřátelský. Na druhé straně není zvyšování životní úrovně v žádném případě prezentováno jako projev nadbytku. Hnutí, které se tohoto zvyšování dožaduje, dokonce naopak protestuje proti přepychu velkého majetku: tento požadavek je navíc vyznačen ve jménu *spravedlnosti*. Aniž pochopitelně máme cokoliv proti spravedlnosti, musíme poukázat na to, že dané slovo skrývá hlubokou pravdu o svém opaku, jímž není nic jiného než *svoboda*. Je pravda, že pod maskou spravedlnosti získává *svoboda* jako taková nevyřaznou a chmurnou podobu existence, jež je podřízena nutnosti: je to spíše omezení *na to nejsprávnější*, nikoliv nebezpečné uvolnění, jehož označení už dokonce ztratilo smysl. Je to záruka proti riziku poslušnosti, nikoliv vůle přijímat rizika, bez nichž není *svobody*.

Pocit *prokletosti* je spojen právě s touto dvojí deformací pohybu, jenž nás nutí spotřebovávat bohatství. S odmlutnutím války v oné obłudné podobě, kterou na sebe bere, a s odmlutnutím zbytečného plynutí, jehož tradiční podoba dnes znamená nespravedlnost. Ve chvíli, kdy je *přírůstek* bohatství větší než kdykoliv předtím, získává v našich očích definitivně smysl, který měl jistým způsobem vždy, totiž smysl *prokleté části*.

9. PROTIKLADNOST „OBECNÉHO“ HLEDISKA A HLEDISKA „PARTIKULÁRNÍHO“

Přirozené není nijak překvapující, že žijeme ve strachu, že se odvracíme od pohybu založeného na plynutí, že *přímo jsme tímto strachem*. Následky jsou ovšem děsivé. Pravdu vzájemného požití vyjadřuje podoba tygra. Smrt se nám stala noční můrou, a přestože masožravost a pohrdání smrtí odpovídají požadavkům mužnosti (to je ovšem jiná záležitost), je sexualita spojena se skandálem smrti a pojídaného masa.²

Tato atmosféra prokletí ovšem předpokládá úzkost a úzkost se vyznačuje absencí (nebo nedostatečností) tlaku, vyvolávaného bujením života. Úzkost se objevuje tehdy, jakmile samotný postůžený nemá pocit určitého nadbytku. To přesně naznačuje izolovaný, individuální význam úzkosti. Úzkost můžeme chápat vždy jen z osobního, *partikulárního* hlediska, radikálně protikladného hledisku *obecnému*, jež je založeno na bujení živé hmoty jako celku. Úzkost je zbavena smyslu pro toho, kdo pokračuje život, a pro život jako celek, jenž je překročením už svou podstatou.

Současná historická situace je charakterizována faktem, že soudy, jež mají na zřeteli *obecnou* situaci, jsou vynášeny z *partikulárního* hlediska. Principiálně vzato, *partikulární* býtí je vždy vystaveno riziku, že nebude mít patřičné zdroje a zahyne. Naproti tomu

²Tato asociace je podle všeho obsažena ve spojení „hrůchy tžlá“.

stojí být *obecné*, které má zdrojů nadbytek a pro něž je smrt nesmyslem. Z *partikulárního* hlediska jsou problémy vyvolávány v *první řadě* nedostatečností zdrojů. Zvolíme-li však *obecné* hledisko, jsou v *první řadě* vyvolány nadbytkem zdrojů. Problém bídy bezpochyby trvá dál. Rozumní se ostatně samo sebou, že *obecná ekonomie* musí mít v rámci možnosti vždy a *především* na zřeteli budoucí růst. Ať už se však zabývá bídou nebo růstem, vždy musí počítat s mezními, které jsou oběma fenomény vlastní, a s tím, že dominantní (rozhodující) charakter těchto problémů je určen existencí přebytků.

Pokud bychom chtěli krátce uvést nějaký příklad, problém bídy v Indii nelze především oddělovat od demografického růstu v této zemi a od jeho disproporce vzhledem k rozvoji průmyslové výroby. Stejně tak nemožno být možností průmyslového růstu v Indii oddělovány od přebytků amerických zdrojů. Z této situace je patrný typický problém obecné ekonomie. Na jedné straně se objevuje nutnost plynutí, na druhé nutnost růstu. Současný svět je určován nerovností tlaku (kvanitativního či kvalitativního), vyváženího lidským životem.

Obecná ekonomie od té chvíle nabízí jako korektivní operaci převod amerického bohatství do Indie, a to bez jakékoli protihodnoty. Bere přitom v úvahu hrozbu, která by pro Ameriku vyvstala z tlaku — a jeho výkyvů —, který by ve světě vyvolalo rozšiřování hinduistického světa.

Tyto úvahy nutně kladou do popředí otázku války, kterou lze vidět jasně pouze z hlediska základního

věření. Jediné východisko se nabízí v celosvětovém zvyšování životní úrovně — v současných morálních podmínkách je to jediný způsob, jak absorbovat americký přebytek a snížit tlak pod kritickou mez.

Tato teoretická koncepce se jen málo liší od empirických výzkumů, jež byly na toto téma nedávno provedeny, je však radikálnější, je jistě zajímavé, že provedené výzkumy této koncepci, která byla vyslovena již dříve, plně odpovídají. Toto potvrzení podle všeho posiluje platnost jednoho i druhého.

10. ZAVĚRY OBECNÉ EKONOMIE A „VĚDOMÍ SEBE SAMA“

Ihned však musíme dodat: jakkoli jasně jsou tyto závěry stanoveny, jejich uplatnění v požadovaném měřítku je tak nesnadné, že celá záležitost se jeví jako téměř beznadějná. Teoretické řešení ovšem existuje a mezi těmi, kteří podle všeho přijímají rozhodnutí, je dokonce alespoň částečně známo. *Obecná ekonomie* nicméně především definuje, a to dokonce velice zřetelně, výbušný charakter tohoto světa, v němž tlak v současné době dosahuje vrcholu. Na lidském životě tedy zcela zřejmě leží prokletí, protože nemá sílu ten závratný pohyb zastavit.

Je třeba bez váhání vytyčit zásadu, že toto prokletí musí zrušit člověk, *nikdo jiný*. Toto prokletí by však neexistovalo, kdyby se jasně neprojevovalo *ve vědomí*. Z tohoto pohledu je dosti neuspokojivé, že neumíme jako lék na hrozící katastrofu nabídnout nic jiného než „zvýšení životní úrovně“. Toto útočiště je

spojeno, jak už jsem řekl, s vůlí *nevidět v plné nahotě* požadavky, které chce řešit.

Pokud si však uvědomíme slabost a současně sílu tohoto řešení, je ihned zřejmé, že vzhledem ke své dvojnásobné povaze bude moci být jako jediné přijato v dostatečně širokém měřítku a že tím spíše vyvolává a podněcuje jasnou vůli vědomí, čím více se od něj zdánlivě vzdaluje. V tomto smyslu je útek před pravdou zárukou — skrze jakousi hru protikladů — uznání této pravdy. Mysl dnešního člověka ze všech sil zavrhne řešení, jež nejsou sice negativní, ale zato okázalá a svěvolná; naopak je náchylná k této příkladné sebekázni vědomí, která se jako jediná odvažuje pomalu posunovat lidský život na roveň své pravdě. Náštin *obecné ekonomie* vyžaduje bezpochyby zásah do veřejných záležitostí. V první řadě a hlouběji mu však jde o vědomí, od počátku ustavuje *vědomí sebe sama*, kterého by člověk konečně dosáhl v jasnou vůli spojitosti svých historických forem.

Tak se *obecná ekonomie* počíná až vztahem k *historickým faktům*, jež teprve dávají smysl *faktům současným*.